

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.928.234:159.922.8

БУЛАВІНОВ А.Б.,
КАЧАРОВА В.М.
м. Київ

Bulavinov A.B.,
Kacharova V.M.
Kiev

ЛОКУС КОНТРОЛЮ ЮНАКІВ

LOCUS OF YOUTH CONTROL

Abstract. The youth are treated as a psychological age, during which the transition to independence, a period of self-determination, the acquisition of psychological, ideological and civic maturity occurs, outlook, moral consciousness and self-consciousness are formed. This article highlights features of the development of the locus of control at a young age. The concept of locus of control and its types is disclosed. Also described are the factors that influence the formation of the activity of behavioural activity and attitudes of subjects in adolescence, namely - its formation depends on both internal (subjective) and external (objective) factors. However, the perception of the world through one type of locus is crucial: internal (internal) or by the external (external) locus of control. The relevance of the study is due to the needs of both theoretical and practical needs. First of all, the need to follow how the locus of control directs the young man's actions in the direction necessary for his development. Central to the development of psychological tumours is the emergence of phenomena of consciousness during adolescence and adolescence, which dramatically changes the behaviour of the young man towards himself and the world, as he becomes able to make choices independently, based on personal principles and values and be responsible for the choice made. It is also conditioned by the importance of the process of self-determination of personality, which is the most important goal during the adolescence. In this regard, it is clear that the question of the locus of control, like the search for oneself, is receiving attention in psychology. Thus, the term locus of control allows us to trace the significant moments of manifestations of activity in the behavioural activity and relationships of subjects. What is the reason for the change in emotional and behavioural responses is due to the lack of people with a predominant external or internal locus of control.

Keywords: adolescence, perception, externality, internality, inner factors, outer factors.

Постановка проблеми. Юність трактують як психологічний вік, під час якого відбувається перехід до самостійності, період самовизначення, набуття психічної, ідейної та громадянської зрілості, формується світогляд, моральна свідомість і самосвідомість.

В юнацтві процес фізичного дозрівання особистості завершується. На цей вік припадає велика кількість змін у соціальному статусі: юнак отримує паспорт, настає кримінальна відповідальність, є можливість вступу в шлюб. У цьому віці постає завдання вибору професії, багато хто починає трудову діяльність.

Мислення в юнацтві загалом формально-операційне та формально-логічне. Це абстрактне, теоретичне, гіпотетично-дедуктивне мислення, не пов'язане з конкретними умовами зовнішнього середовища.

Обсяг пам'яті збільшується, юнаки застосовують раціональні прийоми довільного запам'ятовування матеріалу.

Також відбувається удосконалення володіння складними інтелектуальними операціями аналізу і синтезу, теоретичне узагальнення та абстрагування, аргументування і доказ, розвивається критичність мислення.

Розвиваються спеціальні здібності, які у свою чергу часто можуть бути пов'язані з професійною областю (математичні, технічні та ін.). Власні думки, почуття, і вчинки особистості стають предметом його уявного розгляду та аналізу, юнак здатен

розрізняти протиріччя між думками, його словами та вчинками. Виникає можливість для створення суб'єктивних ідеалів (сім'ї, суспільства, норми моралі) [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні вчені виділяли певні періодизації, в яких описували юнацький вік. Наприклад, В. Штерн відносив до юнацького періоду розвиток самостійності та початок трудової діяльності.

В періодизації Е. Еріксона виділяють 8 фаз розвитку, з яких п'ята фаза (юнацтво) характеризується особистісною індивідуальністю, ідентичністю або дифузією ідентичності [4].

В рамках культурно-історичної концепції Л. С. Виготського, деталізованої ідеями Д. Б. Ельконіна про психологічні новоутворення, підлітковий і юнацький вік розглядається як епоха побудови особистості, що характеризується новоутворенням, яке визначає свідомість індивіда, його ставлення до середовища, його внутрішнє і зовнішнє життя, його діяльність і весь хід його розвитку в даний період.

Центральним моментом розвитку є становлення феноменів самосвідомості в період отрочства і юності, що кардинально змінює поведінку юнака по відношенню до себе і світу, оскільки він стає здатним самостійно здійснювати вибір, спираючись на особистісні принципи та цінності і нести відповідальність за зроблений вибір.

Д. Б. Ельконін зазначає, що провідною діяльністю в юнацькому віці стає навчально-професійна

діяльність: молода людина «шукає себе» в обраній ним професійній сфері. Причому, якщо в ранній юності спостерігається стрибок у розвитку операційної сфери – оволодіння практичними навичками, вміннями, набуття професійних знань, то в більш пізні терміни відбувається розвиток мотиваційної сфери – досягнення основних смислів людської діяльності, освоєння цілей і норм взаємовідносин.

Відповідно до психосоціальної теорії Е. Еріксона у період підліткового віку і юності повинна бути вирішена центральна задача досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу самого себе в умовах множинності виборів (ролей, партнерів, груп спілкування і т.п.). Він вважав, що криза ідентичності включає в себе ряд таких суперечностей:

- тимчасова перспектива або розпливчасте почуття часу;
- впевненість в собі або сором'язливість;
- експериментування з різними ролями або фіксація на одній ролі;
- сексуальна поляризація або бісексуальна орієнтація;
- відносини лідер/послідовник або невизначеність авторитету;
- ідеологічна переконаність або сплутаність системи цінностей.

Чим успішніше індивід подолає цю першу кризу ідентичності, тим легше йому буде впоратися з подібними переживаннями в майбутньому.

Я-концепція також впливає на розвиток у юнацькому віці. Розвитку Я-концепції посприяло багато досліджень. Негативна Я-концепція (занижена самооцінка і низький рівень домагань, слабка віра в себе і свої можливості) впливає негативно і призводить до соціальної пасивності, самотності, деградації, агресивності і злочинності.

Виклад основного матеріалу. Прагнення пізнати себе, як особистість, призводить до поглибленого самоаналізу та рефлексії. Самопізнання і пізнання інших підводить до постановки завдань самовдосконалення.

Із інших особливостей психологічного розвитку в юнацькому віці можна виділити такі:

- В юності набуваються ціннісні орієнтації, складається світогляд, як система узагальнених уявлень про світ в цілому, інших людей, про самого себе.
- Сфера почуттів бурхливо розвивається, загалом характерно оптимістичне самопочуття, підвищується життєвий тонус. Емоційна сфера значно багатша за змістом і тонше за відтінками переживань, покращується внутрішня сприйнятливості і здібність до співпереживання.
- Оцінка оточуючого світу часто буває категоричною і прямолінійною.

- Нового рівня набуває спілкування юнаків з дорослими або батьками. Зростає прагнення спілкуватися з дорослими на рівних, але вплив батьків досі залишається незмінним відносно багатьох важливих проблем.
- Зміст такого спілкування з дорослими включає в себе проблеми пошуку сенсу та цілі у житті, самопізнання, життєвих планів і шляхів їх реалізації, професійних інтересів, взаємовідносин з іншими людьми. Взаємодія з близькими дорослими ефективна лише при умові співпраці на базі взаєморозуміння та взаємопідтримки. Довірливість в спілкуванні – найважливіша основа для нової гармонії батьківсько-дитячих відносин.

Значну роль в житті юнака відіграє спілкування з однолітками. У цьому віці потреба в спілкуванні значно збільшується, розширення його кола, а також відбувається поглиблення стосунків і індивідуалізація спілкування. Дружні стосунки мають інший характер – вони більш виборчі, тісні і мають велику глибину. Однак властиві цьому віку надмірна вимогливість і критичність по відношенню до інших, відсутність компромісу у спілкуванні, егоцентричність, породжують труднощі і напруженість у взаємовідносинах між однолітками.

У період ранньої юності сильніше, ніж в попередні вікові етапи, присутня потреба в усамітненні. В самоті підліток програє ролі, які йому недоступні в реаліях світу.

Треба приділити особливу увагу проявам любові у ранньому юнацькому віці, оскільки вони зазвичай приймають форму симпатії, захоплення, закоханості або ж форму дружби-любові. Перше кохання – це важливе випробування, багато в чому воно має впливає на розвиток юної особистості [7,8].

Роздивимось кризи юнацького віку більш обширно. У свої 17 років юнак проходить вікову кризу не менш гостро, ніж це було у 15 років. Вчений Д.Б. Ельконін зазначав це як один з найважливіших кризових періодів разом з кризою 3-х років. Переважаюча кількість юнаків цілеспрямована на продовження своєї освіти і лише мала частка – на пошук роботи. Вони вважають освіту необхідною для їхнього життя, насамперед тому, щоб одержати професію, яка дозволяє «жити гідно», «мати великий дохід», «забезпечити безпеку для своєї рідні та себе самого».

Кризи у юнацькому віці схожі з кризами першого року (мовна регуляція поведінки) і семирічною (відбувається нормативна регуляція) У період 17-ти років проходить процес саморегуляції ціннісно-сміслової поведінки.

В період юнацтва гостро постають питання стосовно філософського сенсу життя. Проявляється необхідність сформулювати свої власні поняття про світ, у якому існує суб'єкт, та його відношення до нього. Ці філософські роздуми супроводжуються

сумнівами, думками, які заважають особистості бути активним у всіх сферах її діяльності. Такий стан може приймати форму ціннісного релятивізму (відносності усіх життєвих цінностей). Настання кризи обумовлено періодом вступу юнаків до дорослого життя, під час якого спостерігаються загострення внутрішніх конфліктів, частіше з’являються питання, які молодій людині здаються непосильні для розв’язання, життя приймає невизначений вигляд – стає складнішим.

За Е. Еріксоном у період ранньої та пізньої юності проходить найбільш значима і глибинна криза. Криза ідентичності має особливість, при якій у юнака однаково динамічно зростає вразливість і відбувається формування певного потенціалу. Формування Его-ідентичності (внутрішнє почуття ідентичності), на думку Е. Еріксона, є головною ціллю та найважливішою проблемою у юності. Гармонійне її завершення допомагає визначитися з напрямком, змістом та планами на майбутнє життя молодій людині. Компонентом, який позитивно впливає на протікання кризи ідентичності у цьому періоді є формування цілісної ідентичності. Натомість негативним компонентом є рольове змішування, адже він впливає на перехід кризи незадовільно, відбувається «дифузія ідентичності», який у свою чергу створює нове негативне утворення «синдрому патології ідентичності».

Т.М. Титаренко за допомогою експериментів довела, що саме в юнацькому віці відбувається фіксація найнижчого рівня задоволеності сенсом життя, загострюється невпевненість у собі та своїх силах, людина переживає важкий стан невизначеності.

Опиняючись у новому світі для юнацького віку спостерігається важке переживання незвичного тягара відповідальності за кожен зроблений крок, так перебуваючи на порозі нового, самостійного життя, молода людина хоче зрозуміти та відчути для чого вона призначена, яку сторону обрати для розвитку та виявити шляхи направлення свого потенціалу.

Психосоціальний розвиток юнацького віку

Юнацькому віку значною мірою властиві самоаналіз та рефлексія, особливо їм важко поєднати ближчі й далекі перспективи молодого життя. Далекі перспективи і великі цілі охоплюють їхню увагу, що мають свій початок як результат розширення часової перспективи в юнацькому віці, а теперішнє життя видається лише «ілюзією».

Рисою, яка характеризує юнацтво, як один з розвитків особистості є формування життєвих планів і самовизначення. Детермінантами їх появи є результат узагальнення й глобалізація цілей, які поставив перед собою юнак, а це у свою чергу являється результатом інтеграції й диференціації мотивів особистості та її ціннісних орієнтацій.

Юність характеризується насамперед емоційною збудженістю, схильністю до реактивних проявів поведінки. Такі особливості мають коріння у гормональних та процесах, пов’язаних з різкою зміною у фізіології молодій людині. Вчені фізіологи проводять кореляцію між різкими змінами настрою, конфліктністю, неврівноваженістю, часті прояви депресивного стану та великим приростом у цьому періоді збудження і послабленням усіх видів умовного гальмування.

Але такі часті емоційні зміни в юнацькому віці пояснюються скоріше соціальними чинниками, оскільки пік емоційної тривожності та напруженості більшості психологів відносять до раннього періоду 12-14 років. Такі зрушення зокрема пов’язують з суперечливістю рівня домагань і самооцінки особистості, суперечливістю «Я» образу, суперечливістю сприйняття внутрішнього та зовнішнього світу.

У дослідженнях відзначається, що по цілому ряду психологічних та проєктивних тестів норми психічного здоров’я для більшості представників юнацтва мають різницю з нормами для дорослих. Так загалом нормальні юнаки і дівчатка являють собою низку з більш високими показниками по шкалам «психопатія», «шизофренізм» та «гіпоманія», аніж дорослі (за методикою ММРІ). Це свідчить про емоційні реакції, які у більш старших осіб вважалися б відхиленням від норми або ознаками наявності хвороби, в той же час у юнаків вони є статичною нормою.

Свій максимум емоційних реакцій (і також тривожності) юнаки проявляють в міжособистісних відносинах з однолітками, близькими, друзями і як мінімум – у відносинах зі сторонніми дорослими й педагогами.

Розширюється коло факторів у юнацькому віці, які здатні викликати емоційний відгук; проявляти свої емоції становиться більш легше завдяки гнучкості і різноманітності; довготривалість емоційних реакцій і т.д. У юнацтві формування механізмів внутрішнього емоційного гальмування й вибіркового реагування на зовнішні чинники завершується і чим більш старший юнак, тим сильніше мають прояви такі процеси.

До підліткового віку розвиток основних структур темпераменту закінчується, а у юнацькому віці підсилюється здатність керувати власними емоційними реакціями. Починаючи вже з 17 років можна прослідкувати, як поліпшуються такі показники, як комунікативність, домінантність, товариськість, а власне збудливість із віком постійно знижується. У юнаків прослідковується зниження показників по таким факторам як чутливість, м’якість характеру, потреба в опіці; зменшуються невпевненість у собі, внутрішнє занепокоєння й тривожність, а в цілому розвиток психіки йде у бік врівноваженості.

Загалом юнацтво характеризується, порівняно з підлітковим віком, більшою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, підвищується самоконтроль і саморегуляція. Такі юнацькі настрої і емоційні відносини більш стійкі і усвідомлені, аніж у підлітків. Дослідження соціальної перцепції показують, що у юнацтві відбувається посилення уваги до своїх особистісних, внутрішніх, власне психологічних якостей людини, а увага до зовнішнього вигляду та манер поведінки, що властиві підліткам, знижується.

У цей період формуються стійкі прагнення до того, щоб прогнозувати інтелектуальні й вольові якості інших, властивості їх характеру, життєві цілі і плани, мрії з опорою на ідеальність. Багато молодих людей вважають себе дуже проникливими у цьому плані і мають схильність до висновків на основі лише власних вражень.

Відзначається тенденція підкреслювати власну індивідуальність по відношенню до інших. У юнаків формується власна модель особистості, за допомогою якої вони вибудовують власне ставлення до оточуючих і себе.

Локус контролю

Розуміння суб'єктивного локусу людини надає можливість усвідомити причину більшості його дій, вчинків, принципів і визначити, які фактори впливають на його сприйняття світу. У сучасному світі існує два типи людей: ті, хто перекладає відповідальність на інших і ті, хто приймає відповідальність за всі наслідки на себе - це в свою чергу виділяє ведених і ведучих. У перших контроль над їхнім життям або слабкий, або повністю відсутній і перекладення відповідальності для них стало звичкою. Ведучі ж намагаються взяти контроль над своїм життям у свої руки і самостійно впоратися зі своїми проблемами і завданнями у всіх сферах життя. Поняття локусу контролю було введено Дж. Роттером, він вивчав основу локусу, виділяючи особливість пов'язувати причини життєвих ситуацій з зовнішніми подіями або внутрішніми умовами. Концепцію Роттера підтримав К. Уоллстон, доповнивши її пропозицією поділити екстернальний локус контролю на 2 позиції: «Пояснення контролю впливом інших людей» і «Пояснення контролю впливом долі».

Під локусом контролю мають на увазі властивість індивіда пояснювати свою вдачу чи невдачу у діяльності зовнішніх обставинах – екстернальність, зовнішній локус контролю – чи внутрішніми факторами – інтернальність, внутрішній локус контролю.

Це стійка особистісна характеристика, яка слабо піддається змінам, однак остаточно формується у процесах її соціалізації. Дж. Роттер виділяв основою локусу контролю особливість пов'язувати причини життєвих ситуацій з зовнішніми подіями

або внутрішніми умовами. Вів вивів теорію локусу контролю з власної концепції соціального навчання. У цій концепції верховна позиція відводилась антиципації (передбаченню), очікуванням суб'єкта того, що його певні поведінкові дії приведуть до конкретної нагороди (підкріплення) [9].

За основу Дж. Роттер взяв теорію індивідуальної (суб'єктивної) локалізації контролю, яка є підвидом теорії «очікуваної користі». У цій теорії поведінка індивіда обумовлюється тим, як він може оцінити ймовірність досягнення бажаного результату [5].

Всіх суб'єктів можна поділити на два типи відповідно до теорії. Види локусу контролю: екстернальний локус контролю і інтернальний. Дані види локусів – це своєрідні характеристики особистості, які формують її поведінку [2].

Локус контролю є досить важливою складовою мотиваційних процесів тісно взаємозалежної з іншими сферами дослідження психічних властивостей і характеристик особистостей, наприклад, теорія самоефективності.

Аналіз і вивчення локус контролю здійснюється для того, щоб можна було судити про когнітивний стиль, який проявляється в області навчання. Так як когнітивні складові психіки є в наявності у всіх її проявах, тому поняття про локус контролю в психології поширюються на особистісні характеристики в процесах діяльності.

Для особистостей екстернальної спрямованості притаманна зовні спрямована захисна поведінка. Атрибуція ситуації для них – це можливість успіху. Таким чином, для екстернала підходить будь-яка ситуація зовні стимулююча. У випадках успішності обов'язково здійснюється демонстрація здібностей. Така людина переконана в тому, що невдачі, які трапляються з нею, є всього лише результатом невезіння, ряду випадковостей, негативного впливу інших людей. Екстерналам дуже необхідна підтримка і схвалення. Без цього їх діяльність буде погіршуватися. Поряд з цим, особливої подяки за підтримку від екстерналів можна не чекати [9].

Атрибуцією ситуації для людей інтернального типу найчастіше є переконання в закономірності їх удач і невдач, які залежать від цілеспрямованості, від компетентності, здібностей. Для інтерналів успіх або невдача – це закономірний результат цілеспрямованої діяльності.

Екстернальний локус контролю нерозривно пов'язаний з емоційною нестійкістю і неопосередковано, практичним мисленням. А у інтерналів навпаки, характеризуються емоційною стійкістю і тенденцією до абстрагування, теоретичного мислення і синтезу міркувань.

Все більше замість терміну локус контролю застосовують поняття «сприймаємий контроль». В даному понятті виділяють два компоненти. Перший –

це злагодженість поведінкових дій і їх наслідки. Він відображає індивідуальну оцінку можливості того, що такі дії зможуть привести до бажаного результату. Другий – це оцінювання індивідуальної здатності здійснювати такі дії, тобто компетентність.

Слід розуміти, що в концепції Дж. Роттера мова йде конкретно про сприймаєме контролювання. Але оцінка індивідом власних здібностей може бути необ’єктивною і неточною. Для пояснення цього існує ряд причин, які сприяють неправильному сприйняттю контролю. Устремління до контролю розглядається в якості одного з найважливіших процесів. Певний рівень незалежності індивіда від біологічної та соціальної реальності забезпечується через вміння керувати своїм життям.

Людина завжди прагне відчувати власний контроль над обставинами, навіть в тих випадках, коли результат безсумнівним чином обумовлює випадковість. У ряді випадків для збереження відчуття контролю цілком достатньо осмислювати свою здатність передбачати появу обставин, що не може розглядатися в якості контролю над ними. Неправильне сприйняття індивідуального контролю як високого веде до ігнорування можливих небезпек, а також розвитку завищених очікувань щодо ефективності своїх дій. В результаті індивід або виявляється невідготтованим до стресових факторів, або відчуває цілковите розчарування щодо своїх здібностей [6].

За способами тлумачення соціальних обставин інтернали і екстернали також мають відмінності, наприклад, за методами отримання даних і за механізмами їх причинних пояснень. Інтернали віддають перевагу великій обізнаності в задачах і ситуаціях. Екстернали намагаються уникати ситуаційних і емоційно-забарвлених пояснень дій.

Екстерналам властива залежна і конформна поведінка, а інтернали не схильні до придушення інших і підпорядкуванню. Вони висловлюють опір в тих випадках, коли ними намагаються маніпулювати або позбавити частини свободи. Екстернальні особистості не уявляють свого існування без спілкування, їм легше працюється під контролем і спостереженням. Інтернальним особистостям навпаки краще функціонувати на самоті і з наявністю життєво необхідних ступенів свободи [1].

Індивід доб’ється висот, особливо коли буде мати віру у себе, вірити у те, що його доля лежить в його руках. Екстернальні особистості значно силь-

ніше попадають під вплив суспільства, ніж інтернальні особистості. Інтернали будуть чинити опір сторонньому впливу в тих випадках, коли з’являться можливості будуть намагатися контролювати поведінку оточуючих. Вони впевнені у своєму вмінні вирішувати завдання, тому ніколи не залежать від думок інших.

Екстернали частіше схильні до психологічних і психосоматичних проблем. Їм більше характерні тривожні і депресивні стани. Вони значно більше схильні до стресів і схильні до фрустрації, розвитку неврозів. Дослідниками встановлено взаємозв’язок між високим рівнем інтернальності і позитивною самооцінкою, значним співвіднесенням образів «Я» ідеального і «Я» реального. Суб’єкти з інтернальним локусом мають істотно більш активну позицію щодо свого фізичного і психічного здоров’я [6].

В той же час в світі практично не існує так званих «чистих» екстерналів або інтерналів. Кожен індивід містить в собі хоча б трішки впевненості в своїх здібностях і власних силах і частки психологічної підпорядкованості від ситуацій.

Висновок. Таким чином, термін локус контролю дозволяє простежити суттєві моменти проявів активності в поведінковій діяльності та відносинах суб’єктів [2]. Отже, в світі практично не існує так званих «чистих» екстерналів або інтерналів. Кожен індивід містить в собі хоча б трішки впевненості в своїх здібностях і власних силах і частки психологічної підпорядкованості від ситуацій.

References

1. Eliseiev O.P. Locus of Control: a workshop on personality psychology. – SPb.: Piter, 2003. – 455 p.
2. Koverzneva I. A. Psychology of activity and behavior. – Mn.: 2010. – 316 p.
3. Kon I.S. Psychology of early youth / I.S. Kon. – M.: Prosvitnytstvo, 1989. – 256 p.
4. Kulahina I.U. Age-related psychology. - 5th ed. /I.U. Kulahina. - M.: Yzd-vo URAO, 1999. - 176 r.
5. Ksenofontova Ye.H. the study of localization of personality control - a new version of the methodology "Level of subjective control" // Psychological journal. 1999. T. 20.M.2.– P. 103-114
6. Nemov R. S. General principles of psychology / R.S. Nemov. - 4-e yzd. - M.: VLADOS, 2003. - Kn. 1.- 688 p.
7. Ovchynnykova Yu.V. To the problem of identity crisis// Yu.V. Ovchynnykova. - Vesty. Mosk. un-tu. - Ser. 14. - Psykholohiia. - 2000. - Me2. - P. 84-89.
8. Khylyk M.E. ge-related psychology. / M.Ie. Khylyk, M.S. Tkachova Vyd-vo: Yurait, 2010. - 208 p.
9. Khkell L. Theories of personality. / L. Khell, D. Zihler – 3-ye yzd. - SPb.: Piter, 2007. – 607 p.УДК 159.922.76: 17.022